

TARBIYA NAZARIYASI

Xolmo‘minova Hilola Nematovna

Termiz Iqtisodiyot va Servis Universiteti

6.24 guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarbiya nazariyasining mohiyati, maqsadi, tamoyillari, shakl va usullari hamda shaxs kamolotidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Tarbiya jarayonining pedagogik qonuniyatlari, ijtimoiy va ma’naviy omillari, shuningdek, zamonaviy tarbiya yondashuvlari o‘rganilgan. Maqolada o‘zbek xalqining milliy qadriyatlariga asoslangan tarbiya tizimining nazariy asoslari ham yoritiladi.

Kalit so‘zlar: tarbiya, shaxs, ma’naviyat, axloq, pedagogika, ta’lim, milliy qadriyat, tarbiya tamoyillari, ijtimoiy muhit, barkamol avlod.

Kirish

Tarbiya — inson shaxsining shakllanishi va jamiyat taraqqiyotining muhim omilidir. U shaxsni ijtimoiy hayotga tayyorlaydi, uning ma’naviy-axloqiy, estetik, intellektual va jismoniy jihatdan kamol topishiga zamin yaratadi. Tarbiya jarayoni insoniyat tarixida har doim markaziy o‘rinda bo‘lib kelgan.

Har bir jamiyat o‘z taraqqiyot yo‘lida insonni tarbiyalashni asosiy maqsad qilib qo‘yadi, chunki tarbiya – bu insonni inson qiluvchi, uni ongli va mas’uliyatli fuqaro sifatida shakllantiruvchi jarayondir.

Tarbiya nazariyasi – pedagogika fanining eng muhim tarmoqlaridan biri bo‘lib, u tarbiya jarayonining mazmuni, tamoyillari, metodlari va qonuniyatlarini ilmiy asosda o‘rganadi. Bugungi kunda tarbiya nazariyasi milliy va umuminsoniy qadriyatlar, demokratik tamoyillar, inson huquqlari, shaxs erkinligi kabi tushunchalar bilan boyib bormoqda.

Tarbiya nazariyasining predmeti, maqsadi va vazifalari

Tarbiya nazariyasining predmeti — bu inson shaxsini har tomonlama kamol toptirish jarayonining qonuniyatlari va mexanizmlarini o‘rganishdan iborat.

Tarbiya nazariyasining maqsadi — yosh avlodni ma’naviy, axloqiy, aqliy, jismoniy va estetik jihatdan rivojlantirish, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq, mustaqil fikrlaydigan, jamiyat taraqqiyotiga hissa qo‘sha oladigan shaxs sifatida shakllantirishdir.

Asosiy vazifalar:

1. Tarbiyaning mazmunini aniqlash va uni zamon talablari asosida takomillashtirish;
2. Tarbiya jarayonining tamoyillari va qonuniyatlarini ishlab chiqish;
3. Tarbiya shakl, metod va vositalarini ilmiy asoslash;
4. Ota-ona, maktab, jamoatchilikning tarbiyadagi rolini tahlil qilish;
5. Innovatsion va axborot texnologiyalarni tarbiya jarayoniga tadbqiq etish.

Tarbiyaning mohiyati va ijtimoiy ahamiyati

Tarbiya – bu insonning ijtimoiy mohiyatini ochib beruvchi jarayon bo‘lib, u jamiyat ehtiyojlari va qadriyatlariga mos ravishda insonni shakllantirishga qaratilgan. Tarbiya ijtimoiy hodisa sifatida jamiyatning siyosiy, iqtisodiy va ma’naviy hayoti bilan chambarchas bog‘liqdir.

Tarbiya ijtimoiy hodisa sifatida quyidagi xususiyatlarga ega:

U har doim maqsadga yo‘naltirilgan faoliyatdir;

Jamiyatning ma’naviy-axloqiy qadriyatlariga tayanadi;

O‘zgaruvchan ijtimoiy sharoitlarga moslashadi;

Milliy madaniyat bilan uzviy aloqada bo‘ladi.

Har bir davr o‘z tarbiya konsepsiyasini yaratadi. Masalan, mustaqil O‘zbekiston sharoitida tarbiya jarayoni “Barkamol avlod” g‘oyasi bilan uzviy bog‘langan.

Tarbiyaning asosiy tamoyillari

Tarbiya nazariyasida quyidagi asosiy tamoyillar muhim o‘rin tutadi:

1. Ma’naviylik va insonparvarlik tamoyili – shaxsni inson sifatida qadrlash va unga e’tibor bilan yondashish.
2. Milliy va umuminsoniy qadriyatlar birligi – tarbiya jarayonida milliy an’ana va umuminsoniy g‘oyalar uyg‘unligi.
3. Tizimlilik va izchillik – tarbiya uzluksiz, maqsadli va ketma-ketlik asosida olib boriladi.
4. Individuallashtirish – har bir shaxsning yosh, qobiliyat va xulq xususiyatlarini inobatga olish.
5. O‘rnak va namuna asosida tarbiyalash – o‘qituvchi, ota-ona, jamiyat namunalari orqali tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatish.
6. Amaliyot bilan bog‘liqlik – tarbiya jarayoni hayotiy faoliyat bilan uyg‘un bo‘lishi lozim

Tarbiya jarayonining tuzilishi va bosqichlari

Tarbiya jarayoni quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

1. Tarbiyaviy maqsadni belgilash;
2. Tarbiyaviy faoliyatni rejalashtirish;
3. Tarbiya usullarini tanlash va qo‘llash;
4. Tarbiyaviy ta’sir va natijani tahlil qilish.

Tarbiya jarayoni bosqichma-bosqich amalga oshadi:

Boshlang‘ich bosqich – oilada boshlanadi;

Maktab davri – o‘qituvchi va jamoa orqali rivojlanadi;

Yoshlar davri – mustaqil ijtimoiy hayotga kirish bilan davom etadi.

Tarbiya shakl, metod va vositalari

Tarbiya metodlari – bu shaxsga ta’sir etish yo‘llari. Ular quyidagilarga bo‘linadi:

1. Ishontirish metodlari (suhbat, tushuntirish, namuna, targ‘ibot);
2. Faoliyatni tashkil etish metodlari (topshiriq, mashq, musobaqa);
3. Rag‘batlantirish va jazolash metodlari;
4. O‘zini o‘zi tarbiyalash metodlari (o‘z-o‘zini nazorat qilish, baholash, tanqid)

Tarbiyada vositalar sifatida dars, to‘garak, ekskursiya, ommaviy tadbirlar, ommaviy axborot vositalari, kitob va san’at asarlari qo‘llaniladi.

Tarbiya nazariyasining rivojlanish bosqichlari

Tarbiya nazariyasi tarixiy taraqqiyot davomida shakllangan:

Qadimgi Sharq – Konfutsiy, Zardusht, Aflotun, Forobiy insonni axloqiy jihatdan kamolga yetkazish g‘oyasini ilgari surganlar;

O‘rta asrlar – Alisher Navoiy, Bahovuddin Naqshband, Ahmad Yassaviy tarbiyada axloq va poklikni asosiy mezon deb bilganlar;

Uyg‘onish davri – Komenskiy, Russo, Pestalozzi insonparvar tarbiya g‘oyalarini rivojlantirganlar;

XX asr – Makarenko, Vygotskiy, Suxomlinskiy tarbiyani shaxsiy yondashuv asosida izohlashgan;

Zamonaviy davr – innovatsion, raqamli va kompetensiyaviy tarbiya konsepsiyalari shakllanmoqda.

O‘zbek xalqining milliy tarbiya tizimi

O‘zbek xalqining tarbiyaviy merosi ming yillik tarixga ega. Milliy tarbiya tizimining asosida quyidagi qadriyatlar yotadi:

kattalarga hurmat, kichiklarga ehtirom;
halollik, mehnatsevarlik, or-nomus, vatanparvarlik;
oilaparvarlik va mehr-oqibat.

Milliy tarbiya tizimi xalq og‘zaki ijodi, urf-odat, marosim va qadriyatlarda aks etgan. “Mahalla” instituti esa tarbiya tizimining eng muhim ijtimoiy tayanchi hisoblanadi.

Zamonaviy tarbiya jarayonida innovatsion yondashuvlar

Bugungi kunda tarbiya jarayonida innovatsion yondashuvlar qo‘llanilmoqda. Ular:

Raqamli tarbiya muhiti – onlayn kommunikatsiya, media savodxonlik, axborot madaniyati;

Interfaol tarbiya metodlari – trening, rolli o‘yin, loyiha metodi, debat;

Shaxsga yo‘naltirilgan tarbiya – har bir o‘quvchining ehtiyojiga mos individual yondashuv.

Bu yondashuvlar tarbiya samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning faolligini kuchaytirish va ularni mustaqil fikrlashga o‘rgatishda muhim o‘rin tutadi.

Tarbiya samaradorligini oshirish omillari

1. Tarbiyachining shaxsiy namunasi va axloqiy fazilatlarlari;
2. Ota-onalar bilan muntazam hamkorlik;
3. O‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlash;
4. Tarbiyaviy ishlarning tizimliliigi va izchilligi;
5. Mahalla va jamoatchilikning faol ishtiroki.

Tarbiya natijasida insonda axloqiy mas'uliyat, vatanparvarlik, halollik, insonparvarlik, ijtimoiy faollik kabi fazilatlar shakllanadi.

Xulosa

Tarbiya nazariyasi — pedagogika fanining poydevori bo'lib, inson shaxsini har tomonlama kamol toptirishning ilmiy asoslarini yaratadi.

Tarbiya jarayoni shaxsni jamiyat talablariga mos tarzda shakllantiradi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o'zida mujassamlashtiradi.

Bugungi kunda tarbiya nazariyasining dolzarbligi yanada ortib bormoqda. Yangi avlodni vatanparvar, ma'rifatli, mustaqil fikrlaydigan inson sifatida tarbiyalash — har bir pedagogning asosiy maqsadi va burchidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1. Komenskiy Ya.A. “Buyuk didaktika”. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992.**
- 2. Makarenko A.S. “Pedagogik poema”. – Moskva, 1933.**
- 3. Suxomlinskiy V.A. “Inson tarbiyasi haqida”. – Toshkent: O‘qituvchi, 1981.**
- 4. Azizxo‘jayev A. “Pedagogika nazariyasi va tarixi”. – Toshkent: TDPU, 2019.**
- 5. Hasanboyeva O. “Tarbiya jarayonining zamonaviy tamoyillari”. – Toshkent: O‘zbekiston, 2020.**
- 6. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – 2020-yil 23-sentabr.**
- 7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlar tarbiyasiga oid davlat dasturi” – 2021-yil.**
- 8. Navoiy A. “Mahbub ul-qulub”. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyoti, 1991.**